

Κύριλ Τοπάλοβ

*Το δημοτικό άσμα περί του νεκρού αδελφού.
Ένα κοινό θέμα των βουλγαρικών και των ελληνικών
πανεπιστημιακών ερευνών κατά τον 19ο αιώνα*

Το μοτίβο του δημοτικού άσματος περί του νεκρού αδελφού είναι πλατιά διαδεδομένο όχι μόνο στον βαλκανικό, αλλά (έστω και σε μια διαφορετική εκδοχή) και στον ευρωπαϊκό λαϊκό πολιτισμό γενικά. Είναι γνωστό ότι μια παλιά γερμανική μπαλάντα με παρόμοια υπόθεση έδωσε ώθηση στον Μπιούργκερ να γράψει το ξακουστό έργο του, τη *Λενόρα*, που εκδόθηκε το 1774, μεταφράστηκε αμέσως σε πολλές γλώσσες, ενέπνευσε για δημιουργία παρόμοιων έργων, όχι έναν ή δύο ποιητές και πεζογράφους, και προκάλεσε το μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον γι' αυτό το φολκλορικό μοτίβο. Στα προβλήματα του αφιερώνουν εμβριθείς επιστημονικές μελέτες και οι «πατέρες» της ελληνικής και της βουλγαρικής Λαογραφίας, οι καθηγητές πανεπιστημίου Νικόλαος Πολίτης στην Αθήνα και ο Ιβάν Σισμάνοφ στη Σόφια. Χάρη στο έργο του Ιβάν Σισμάνοφ, το οποίο εκδόθηκε μεταγενέστερα από το έργο του Πολίτη, εμείς μπορούμε σήμερα να παρακολουθήσουμε όλη την ευρωπαϊκή επιστημονική συζήτηση, που φούντωσε στα τέλη του 19ου αιώνα, και να σκιαγραφήσουμε τη σπουδαία θέση σ' αυτή των δύο διακεκριμένων επιστημόνων των Βαλκανίων, οι οποίοι συνέβαλαν πάρα πολύ στη διευκρίνιση ενός πολιτισμικού προβλήματος, όχι μόνο βαλκανικού, αλλά και πανευρωπαϊκού.

Όπως αναφέρει ο Ιβάν Σισμάνοφ στη μελέτη του, *Το άσμα περί του νεκρού αδελφού στην ποίηση των βαλκανικών λαών*, που το πρώτο μέρος της εκτυπώνεται πριν από εκατό χρόνια, το 1896, (το δεύτερο μέρος, δύο χρόνια αργότερα), τα πρώτα βαλκανικά δημοσιεύματα του τραγουδιού του νεκρού αδελφού εμφανίζονται στις αρχές του 19ου αιώνα. Το 1824 ο Βουκ Κάρατζιτς δημοσιεύει ένα σερβικό τραγούδι στα *Σερβικά δημοτικά τραγούδια* και τον επόμενο χρόνο ο Κλωντ Φοριέλ συμπεριλαμβάνει στα *Chants populaires de la Grèce moderne (Δημοτικά τραγούδια της σύγχρονης Ελλάδας)* τραγούδι

με τίτλο «Η νυκτερινή περπατησιά». Η πρώτη βουλγαρική παραλλαγή του μοτίβου αυτού εμφανίζεται το 1852 στην Εφημερίδα της Κωνσταντινούπολης και, μερικές από τις πιο ποιητικές, στη συλλογή των αδελφών Μιλαντίνοφ, *Βουλγαρικά δημοτικά τραγούδια*, 1861. Αλβανική παραλλαγή (σε μετάφραση στα γαλλικά) η επιστήμη της Λαογραφίας γνωρίζει από το άρθρο της Δώρα ντ' Ίστρια, «Les albanais des deux cotes de l' Adriatique et la nationalité albanaise d' après les chants populaires» («Οι Αλβανοί από τις δύο πλευρές της Αδριατικής θάλασσας και η αλβανική εθνικότητα σύμφωνα με τα δημοτικά τραγούδια»), που καταχωρείται το 1866 στο *Revue des Deux Mondes*, και για τη ρουμανική παραλλαγή αναφέρει για πρώτη φορά ο ίδιος ο Ιβάν Σισμάνοφ στη μελέτη του 'Der Lenorenstoff in der bulgarischen Volkproesie', δημοσιευμένη στο *Indogermanische Forschungen IV* (1894). Στις βαλκανικές συλλογές, που εκδόθηκαν αργότερα και μεταξύ των δημοσιευμένων δημοτικών τραγουδιών, βρίσκονται δεκάδες νέες παραλλαγές (ως σήμερα συλλέχτηκαν πάνω από εκατό πενήντα βουλγαρικές).

Σε αντίθεση με το δυτικοευρωπαϊκό μοτίβο, όπου ο νεκρός είναι αρραβωνιαστικός, ο οποίος παρασύρει στον τάφο την αγαπημένη του, μη μπορώντας να υποφέρει τα βάσανα της και θέλοντας να εκδικηθεί για το ότι διατάραξε την ησυχία του στον τάφο, στην βαλκανική παραλλαγή ο νεκρός αδελφός σπκώνεται από το μνήμα, για να πάει στη μητέρα του την παντρεμένη σε ξένο τόπο αγαπημένη αδελφή του.

Στο μοτίβο για τον νεκρό αρραβωνιαστικό και στην εμπνευσμένη από αυτό μπαλάντα του Μπιούργκερ *Λενόρα* αφιερώθηκαν πολλές έρευνες τον 19ο αιώνα. Ο Πολωνός ερευνητής Λεχ Σίρμα και ο Γερμανός καθηγητής Β. Βόλνερ μελετούν εμβριθώς τη διάδοση του μοτίβου ανάμεσα στους δυτικοσλαβικούς λαούς. Ο ποιητής Γ. Χρ. Ζαλοκώστας νομίζει ότι ο Μπιούργκερ πήρε την υπόθεση για τη *Λενόρα* από ελληνικό δημοτικό τραγούδι, ενώ ο Κ. Σάθας και ο Ε. Λεγκράν στον πρόλογο του βιβλίου *Les exploits de Digenis Akritas, épopée byzantine du dixième siècle* (1875), (*Τα κατορθώματα του Διγενή Ακρίτα, βυζαντινή εποποιία του δωδέκατου αιώνα*) ανακαλύπτουν την προέλευση του βαλκανικού μοτίβου για τον νεκρό αδελφό στον κύκλο επικών ασμάτων του βυζαντινού ήρωα Διγενή Ακρίτα. Ο Β. Βόλνερ, όμως, δεν παραδέχεται αυτή τη γενεαλογία. Πολύ περισσότερο, θεωρεί ότι το πρότυπο είναι σλαβικό και πιο συγκεκριμένα σερβικό (αργότερα αυτός αλλάζει γνώμη). Ακολουθεί η μελέτη του Γιάννη Ψυχάρη, «La ballade de Lenore en Grèce» («Η μπαλάντα της Λενόρας στην Ελλάδα») στο *Revue de l'Histoire des Religions*, ν. 9 (1884), ο οποίος υποστηρίζει την άποψη του Β. Βόλνερ, ότι δεν υπάρχει

γενετική σχέση μεταξύ του έπους του Διγενή Ακρίτα και του άσματος περί του νεκρού αδελφού και ότι η σερβική παραλλαγή προηγείται της ελληνικής, και στη βάση όλων αυτών βρίσκεται πιθανότατα ουκρανικό ή ταταρικό πρότυπο. Αυτός υποστηρίζει ότι μετά την εμφάνιση του στο σερβικό τραγούδι, το μοτίβο αυτό περνάει στο ελληνικό με τη μεσολάβηση του βουλγαρικού και του αλβανικού τραγουδιού.

Σ' αυτές τις συνθήκες αντιθετικών, μπερδεμένων, καμιά φορά αλληλοσυγκρουόμενων απόψεων, παρουσιάζεται το εξαιρετικά σημαντικό άρθρο επιστήμονα, αδιαμφισβήτητου κύρους στην ελληνική Λαογραφία, του Νικολάου Πολίτη, «Το δημοτικό άσμα περί του νεκρού αδελφού» στο *Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος*, με το οποίο ο γνωστός ερευνητής αντικρούει διεξοδικά, τεκμηριωμένα και κατηγορηματικά τις απόψεις, που εκφράστηκαν από τον Γ. Ψυχάρη και μερικούς άλλους μελετητές. Ο Πολίτης συμπεριλαμβάνει στη μελέτη του 17 παραλλαγές του τραγουδιού αυτού, από τις οποίες 7 αδημοσίευτες. Στην αρχή όχι μόνο εκφράζει τον ενθουσιασμό του για τα υψηλά καλλιτεχνικά στοιχεία των τραγουδιών και θυμίζει ότι ο ελεγειακός, ζοφερός χαρακτήρας του μοτίβου της *Λενόρας* για τον νεκρό αρραβωνιαστικό δεν αντιτίθεται στο ελληνικό εθνικό πνεύμα· παρόμοια είναι τα μοιρολόγια, τα τραγούδια του Χάρου και μεγάλο μέρος του *Διγενή Ακρίτα*. Εξετάζει περιληπτικά και το θέμα για την προέλευση της *Λενόρας* του Μπιούργκερ και ανακαλύπτει τις ρίζες του μοτίβου του νεκρού αρραβωνιαστικού στον σκανδιναβικό μύθο για το Σιγκρούν και τη Χέλγκη, δημιουργημένο πάνω στη δοξασία ότι οι θλίψεις και τα δάκρυα διαταράζουν την ψυχία του νεκρού στον τάφο.

Όσον αφορά, όμως, στο μοτίβο του νεκρού αδελφού –το κεντρικό θέμα της ερευνάς του– ο Ν. Πολίτης είναι κατηγορηματικός ότι δεν είναι πρότυπο η σερβική, αλλά η ελληνική παραλλαγή, από την οποία γεννήθηκαν –ανεξάρτητα η μία από την άλλη– η βουλγαρική και η αλβανική, ενώ η σερβική προήλθε άμεσα από την βουλγαρική. Την ανάλυση των βουλγαρικών παραλλαγών την κάνει βάσει μερικών τραγουδιών από τη συλλογή των αδελφών Μιλαντίνοφ, *Βουλγαρικά δημοτικά τραγούδια* (1861) και από τη συλλογή του Ογκιούστ Ντοζόν, *Chansons populaires bulgares inédites* (1875), (*Ανέκδοτα βουλγαρικά δημοτικά τραγούδια*) και της αλβανικής από την παραλλαγή τη δημοσιευμένη στο έργο του Ντζιρολάμο ντε Ράντα, *Rapsodie d'un poema albanese raccolte nelle colonie del Napoletano...*, Firenze 1866.

Ο Πολίτης νομίζει ότι το αλβανικό τραγούδι –σχεδόν σε όλα ταυτόσημο με το ελληνικό– είναι μεταφερμένο στη Νότια Ιταλία από Αλβανούς, που

μετανάστευσαν εκεί από την Πελοπόννησο. Η γενετική σχέση με το ελληνικό πρότυπο (και όχι με το σλαβικό, όπως ισχυρίζεται ο Γ. Ψυχάρης) είναι τόσο καταφανής, που αυτός θεωρεί περιττό να την εξηγήσει λεπτομερειακά, επειδή γίνεται λόγος για σχεδόν πλήρες αντίγραφο. Αναδεικνύει μόνο μερικά πιο σπουδαία επιχειρήματα, ανάμεσα στα οποία η χρησιμοποίηση των, γνωστών από τον *Διγενή Ακρίτα*, ελληνικών ονομάτων Κωνσταντίνος και Αρετή (στην αλβανική παραλλαγή Γκαρετίνα), επίσης και ελληνικών λέξεων, για τις οποίες στην αλβανική γλώσσα υπάρχουν αντιστοιχίες. Θυμίζει και την περίπτωση ότι αυτά τα τραγούδια τα έλεγαν όχι στη Βόρεια Αλβανία, όπου θα ήταν δυνατόν να δεχθούμε σχέση με τους Σλάβους, αλλά στη Νότια Ιταλία, όπου οι Αλβανοί μετανάστευσαν περνώντας από την Πελοπόννησο. Για τον ωραίο Μωριά, από τον οποίο απόπλευσαν για την Ιταλία, αυτοί τραγουδούν και στα τραγούδια τους, νοσταλγώντας που δε θα τον δουν πια και μοιρολογώντας τους θαμμένους εκεί οικείους τους.

Ο Ν. Πολίτης δίνει περισσότερη προσοχή στα επιχειρήματα, με τα οποία απορρίπτει τη θέση του Β. Βόλνερ και του Γ. Ψυχάρη για τη σλαβική και συγκεκριμένα τη σερβική προέλευση του μοτίβου. Είναι παράξενο, κατά τη γνώμη του, ότι η χρησιμοποίηση του αριθμού 9 (που συναντιέται συχνά στον λαϊκό πολιτισμό πολλών λαών, συμπεριλαμβανομένων και των αρχαίων και σύγχρονων Ελλήνων), η έκφραση στη σερβική παραλλαγή “Мили Боже Чуда великога” (η οποία στις ελληνικές παραλλαγές είναι «Θεέ μου μεγαλοδύναμε, μεγάλο θάμμα κάνεις»), θεολογική κατά την προέλευση της, που πέρασε στους βαλκανικούς λαούς από τα ελληνικά, η μνεία της πανούκλας με διαφορετικά ονόματα, η τρυφερή στοργή του αδελφού προς την αδελφή, να θεωρούνται χαρακτηριστικά μόνο για τα σερβικά, αλλά όχι και για την ελληνική λαογραφία. Αντικρούοντας κατηγορηματικά τον Β. Βόλνερ και τον Γ. Ψυχάρη, σχετικά με την έκφραση ισχυρών αδελφικών αισθημάτων, που την θεωρούν καθαρά σερβική, ο Ν. Πολίτης δηλώνει ότι όποιος ισχυρίζεται κάτι παρόμοιο, φανερώνει μόνο, ότι δεν γνωρίζει τον χαρακτήρα των Ελλήνων και αναφέρει ένα υπέροχο απόσπασμα από ελληνικό δημοτικό τραγούδι, σαν μια από τις πολλές αποδείξεις για τη δύναμη της αδελφικής αγάπης, που βρήκε πλατιά θέση στο ελληνικό δημοτικό τραγούδι:

Τρία μ' αρέσουν πράγματα εις τον απάνω κόσμον.
Το κάτεργο που περπατεί και τ' άλογο που τρέχει,
τα δυ' αδελφάκια τα καλά, σαν είν' αγαπημένα...
... Ανάθεμα τον, που το ειπεί τ' αδέρφια δεν πονούνται,
τ' αδέρφια σκίζουν τα βουνά και δέντρα ξεριζώνουν,
τ' αδέρφια εκυνηγήσανε κ' ενίκησαν το Χάρο.

Ο Ν. Πολίτης θυμίζει και τον ενθουσιασμό, που εκφράζει ο ποιητής Σ. Βασιλειάδης από την εκδηλωμένη στα δημοτικά τραγούδια αγάπη αδελφής στον αδελφό, η οποία κατά τη γνώμη του συνδέει τις σύγχρονες Ελληνίδες με τις διάσπτες προγενέστερες αδελφές τους Αντιγόνη και Ηλέκτρα. Για τον μεγάλο ερευνητή και γνώστη του ελληνικού ψυχισμού, τα επιχειρήματα ψυχολογικού χαρακτήρα δεν έχουν λιγότερη σημασία από τα καθαρώς πραγματολογικά. Υπογραμμίζει ότι στη σερβική παραλλαγή δεν τονίζεται καθαρά και λογικά η ιδέα των ελληνικών τραγουδιών για την ιερότητα της υπόσχεσης, που δόθηκε και από την οποία ο άνθρωπος δεν μπορεί να απαλλαγεί ακόμα και νεκρός (αυτό κατά τη γνώμη του έγινε πολύ καλύτερα στη βουλγαρική παραλλαγή, η οποία είναι πιο κοντά στην ελληνική). Ο Ν. Πολίτης αναδεικνύει και μερικές ουσιαστικές διαφορές στην αιτιολόγηση των κυρίων προσώπων, που στην ελληνική εκδοχή φέρνει στη βάση της την ιδιαίτερα δυνατή, παραδοσιακά νοσηρή αντιπάθεια του Έλληνα προς την «ξεντειά», απεικονισμένη σε πολλά δημοτικά τραγούδια. Αυτός διακρίνει μόνο ένα, όχι αρκετά λογικό, στοιχείο στην ελληνική υπόθεση – εν τω μεταξύ κοινό και για πολλές από τις βουλγαρικές εκδοχές– τον αδικαιολόγητο θάνατο της αδελφής. Υποθέτει ότι είναι καινούριο στοιχείο και ότι στις παλαιότερες παραλλαγές η αδελφή μεταμορφώνεται σε κουκουβάγια (ή σε κούκο, όπως συναντιέται και σε βουλγαρικά τραγούδια με το ίδιο ή με άλλα μοτίβα – σημείωση δική μου).

Ο Ν. Πολίτης θεωρεί ότι το μοτίβο έχει διεισδύσει σε βουλγαρικό περιβάλλον κατά τον πρώιμο μεσαίωνα, όταν πολλά βυζαντινά έργα μεταφράστηκαν στα βουλγαρικά. Πιθανόν ανάμεσα τους να ήταν και το έπος του *Διγενή Ακρίτα*, από το οποίο προέκυψε το άσμα περί του νεκρού αδελφού. Γι' αυτόν δεν έχει σημασία, αν τα δημοτικά τραγούδια δημιουργήθηκαν νωρίτερα από το έπος *Διγενής Ακρίτας*· το σημαντικό είναι ότι είναι ελληνικά και ότι στον βαλκανικό και στον σλαβικό λαϊκό πολιτισμό πέρασαν ακριβώς από τα ελληνικά. Συγκεντρώνει σε 11 παραγράφους τις αποδείξεις του, με τις οποίες υποστηρίζει τις απόψεις του Κ. Σάθα και του Ε. Λεγκράν – των πρώτων εκδοτών του *Διγενή Ακρίτα*– για τη γενετική σχέση μεταξύ του βυζαντινού έπους και του δημοτικού τραγουδιού. Την αρχή του μοτίβου αυτού αναζητεί ακόμα στην ελληνική αρχαιότητα, στον μύθο του Άδωνη, ο οποίος μετά τον θάνατο του, όπως η φύση που ανανεώνεται την άνοιξη, γυρίζει στη γη και μένει ορισμένο χρονικό διάστημα στην αγαπημένη του Αφροδίτη. Θυμίζει ότι παρόμοιες υποθέσεις συναντιούνται και στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία –π.χ. το διήγημα του συγγραφέα από τον Β' αιώνα μ.Χ. Φλέγοντα

Τραλλιανού για τη Φιλίννια¹, η οποία βγαίνει από τον τάφο για να συναντηθεί με τον αρραβωνιαστικό της, ή το επεισόδιο, στο οποίο η Λαοδάμεια συναντιέται με τον άντρα της Πρωτεσίλαο, σκοτωμένο στον Τρωικό πόλεμο.

Στη διαφορά των Β. Βόλνερ, Γ. Ψυχάρη και Ν. Πολίτη παίρνουν θέση μια σειρά Ευρωπαίοι επιστήμονες, όπως οι Α. Βεσελόφσκι, Κ. Κρουμπάχερ, Γ. Δεστούνης, Γ. Μάιερ, Ζιούλ Ζιράρ κ.ά., οι οποίοι αμφισβητούν ή συμπληρώνουν με νέα επιχειρήματα τις αποδείξεις των βασικών απόψεων, για ελληνικό ή σλαβικό πρότυπο. Ο Α. Βεσελόφσκι εκφράζει την άποψη ότι είναι δυνατή η αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικά ανεπτυγμένων γειτονικών πολιτισμών. Ο Γ. Δεστούνης υποστηρίζει τη θέση του Ν. Πολίτη για την πιο πρόωπη εμφάνιση του ελληνικού τραγουδιού και ως μεσολαβητή, ανάμεσα σ' αυτό και το σερβικό, θεωρεί το βουλγαρικό, ενώ ο Ζιουλ Ζιράρ παραδέχεται ότι το βουλγαρικό τραγούδι είναι πρότυπο για όλα τα άλλα. Ο Κ. Κρουμπάχερ αναγνωρίζει ότι μετά την αξιολογη μελέτη του Ν. Πολίτη αλλάζει άποψη και αποδέχεται την ελληνική παραλλαγή και όχι τη σλαβική για πρότυπο. Παραδέχεται και την ιδέα για τη σχέση της μπαλάντας με τον *Διγενή Ακρίτα* και θεωρεί ότι η μεγάλη διαφορά μεταξύ του μοτίβου του νεκρού αρραβωνιαστικού (μοτίβο της *Λενόρας*) και του ελληνικού και του νοτιοσλαβικού μοτίβου του νεκρού αδελφού είναι αφορμή να γίνει λόγος για δύο εντελώς διαφορετικά μοτίβα. Βάσει των γνωστών, ως τότε, και των άλλων 13 αδημοσίευτων παραλλαγών, που ο ίδιος εντόπισε, ο Ι. Σοζόνοβιτς, επίσης, φτάνει στο συμπέρασμα ότι ανάμεσα στο μοτίβο του νεκρού αρραβωνιαστικού και το μοτίβο του νεκρού αδελφού δεν υπάρχει τίποτε το κοινό εκτός από την περίπτωση ότι οι νεκροί μπορούν να ανασταίνονται και να επικοινωνούν με τους ζωντανούς. Θεωρεί ότι πρότυπο του μοτίβου του νεκρού αρραβωνιαστικού είναι η διήγηση για τον Πρωτεσίλαο και τη Λαοδάμεια, ενώ για πρότυπο του δεύτερου μοτίβου – του νεκρού αδελφού – καθορίζει το σερβικό τραγούδι, που μετά πέρασε στους Βουλγάρους, Αλβανούς και Έλληνες. Ο Ι. Σοζόνοβιτς αναγνωρίζει στον Ν. Πολίτη προπαντός τη συμβολή ότι έχει μαζέψει πολλές καινούργιες παραλλαγές, αλλά αμφισβητεί την άποψή του ότι το μοτίβο του νεκρού αδελφού είναι γενετικά συνδεδεμένο με τον *Διγενή Ακρίτα*.

Ο Βούλγαρος επιστήμονας, καθηγητής πανεπιστημίου Ιβάν Σισμάνοφ στην εκτενή, λεπτομερειακή και τεκμηριωμένη μελέτη του «Το άσμα περί του νεκρού αδελφού στην ποίηση των βαλκανικών λαών», δημοσιευμένη στη *Συλλογή*

1. Φλέγων Τραλλιανός, *Περί Θαυμασίων*.

λαϊκής δημιουργίας, επιστήμης και λογοτεχνίας, τ. 13, 1896 και τ. 15, 1898, υποστηρίζει με επιχειρήματα την άποψη του Ν. Πολίτη ότι το ελληνικό τραγούδι του νεκρού αδελφού προηγείται χρονικά των άλλων βαλκανικών. Σε αντίθεση προς τον Γ. Ψυχάρη, ο οποίος θεωρεί ότι το πρόβλημα της γενεαλογίας του μοτίβου μπορεί να λυθεί και με την χρησιμοποίηση μόνο μιας παραλλαγής, αυτός θέτει σαν σπουδαιότατο όρο στην έρευνά του τον όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό παραλλαγών. Στο έργο του Βούλγαρου επιστήμονα για πρώτη φορά εξετάζονται όλες οι γνωστές ως τότε και πολλές μη δημοσιευμένες και άγνωστες βαλκανικές παραλλαγές του άσματος του νεκρού αδελφού, μεγάλο μέρος των οποίων λαμβάνει από μια σειρά Βαλκάνιους και άλλους Ευρωπαίους επιστήμονες. Ακόμα, στην αρχή της μελέτης του ο Ι. Σισμάνοφ εκφράζει τη χαρά του για το γεγονός ότι έχει πάρει και 15 καινούργιες ελληνικές παραλλαγές από τον συνάδελφο του, τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικόλαο Πολίτη, που αποτελούν μέρος της ετοιμαζόμενης από αυτόν λαογραφικής συλλογής τραγουδιών. Δίνει πλήρη βιβλιογραφία των δεκάδων βουλγαρικών και ελληνικών παραλλαγών, που γνωρίζει πια, καθώς και των ρουμανικών, αλβανικών και μερικών σερβικών. Με λεπτομερή συγκριτική ανάλυση των πολυάριθμων βαλκανικών παραλλαγών αυτός όχι μόνο μελετά τη γενεαλογία τους, αλλά και προσπαθεί να φανερώσει σπουδαία χαρακτηριστικά της βαλκανικής λαϊκής ψυχολογίας. Τον διευκολύνει όχι μόνο η γνώση όλων των βαλκανικών και των βασικών ευρωπαϊκών γλωσσών, αλλά και η εξαιρετικά πλατειά του πολυμαθεία στον τομέα της μυθολογίας και του λαϊκού πολιτισμού Ευρώπης και Ανατολής, του πολιτισμού του αρχαίου και του νέου κόσμου.

Μελετώντας λεπτομερειακά τη σύνθεση των διαφόρων βαλκανικών παραλλαγών, ο Ι. Σισμάνοφ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι: ... η ελληνική εκδοχή και από την άποψη του μεγέθους ανταποκρίνεται καλύτερα στο ιδανικό σχήμα όλου του παραμυθιού: α) Αυτή είναι γενικά η πιο σύντομη και παρόλα αυτά η πληρέστερη. Όλες οι άλλες εκδοχές (εκτός από τις αλλαγμένες από την τελετή παραλλαγές) φαίνεται ότι είναι μεταφράσεις, και μάλιστα ελεύθερες μεταφράσεις με μακριές παραφράσεις και στολίδια. β) Όλα τα σπουδαία επεισόδια και λεπτομέρειες της ελληνικής εκδοχής συναντιούνται στις άλλες βαλκανικές εκδοχές, ενώ αντίθετα οι ειδικές λεπτομέρειες των τελευταίων δεν μπορούν να διαπιστωθούν στις ελληνικές. Αυτό δείχνει, ότι η πιο σύντομη εκδοχή έχει χρησιμεύσει για βάση των μακρύτερων και όχι το αντίθετο. Η πιο σύντομη εκδοχή όμως είναι η ελληνική.

Φέροντας για απόδειξη ογκώδες υλικό από την ιστορία των μεγάλων πολιτισμών, ο Σισμάνοφ υπογραμμίζει την καθολικότητα της χρήσης του

αριθμού 9 και συνιστά την προσοχή πάνω στο περίεργο γεγονός ότι αυτό συναντιέται πιο σπάνια ακριβώς στη σερβική εκδοχή, που ο Γ. Ψυχάρης θεωρεί πρότυπο. Ως έμπειρος γνώστης των δυτικοευρωπαϊκών λογοτεχνιών, ο Ι. Σισμάνοφ δείχνει και πολλές οδούς, από τις οποίες καταφανώς αποδεικνύεται ότι από τη Δύση έχει έλθει στα Βαλκάνια ο θεωρούμενος από μερικούς ως σέρβικος στην προέλευση δεκασύλλαβος στίχος του βαλκανικού, επικού, δημοτικού τραγουδιού.

Η προέλευση του ελληνικού πρότυπου πρέπει να αναζητηθεί κατά τον Ι. Σισμάνοφ στη Μικρασία, απ' όπου διαδόθηκε στην Βαλκανική χερσόνησο και πιο κοντά του είναι η βουλγαρική και η αλβανική εκδοχή. Από τη βουλγαρική αναπτύχθηκε η ρουμανική και η σερβοκροατική. Χωρίς να απορρίπτει τη θέση του Ν. Πολίτη για στενή γενετική σχέση του τραγουδιού του *νεκρού αδελφού* με τον *Διγενή Ακρίτα*, ο Ι. Σισμάνοφ υποστηρίζει ότι αυτή έχει ανάγκη από δυνατότερες αποδείξεις. Τονίζει ιδιαίτερα την επίδραση του βυζαντινού ηρωικού έπους πάνω στο νοτιοσλαβικό λαογραφικό ηρωικό έπος. Προτείνει, εκτός από τα μικρασιατικά ελληνικά εθνικά εδάφη, η έρευνα να επεκταθεί και στις περιοχές με τις οποίες συνορεύουν, για να διαπιστωθεί αν το μοτίβο συναντιέται και στη λαογραφία των όμορων αυτών περιοχών και να γίνει μία λεπτομερής συγκριτική μελέτη. Ο Ι. Σισμάνοφ υποστηρίζει και την άποψη του Κ. Κρουμπάχερ ότι χρειάζεται να μελετηθούν οι σχέσεις μεταξύ των δύο ομάδων μοτίβων –για τον νεκρό αδελφό και για τον νεκρό αρραβωνιαστικό–, για να διαπιστωθεί αν υπάρχει γενετική σχέση μεταξύ τους. Αποδεικνύοντας ότι μεταξύ Βουλγάρων, Ελλήνων και Αλβανών κυκλοφορεί μόνο το μοτίβο για τον *νεκρό αδελφό* και μεταξύ Ρουμάνων και Σερβοκροατών συναντιέται συχνά και το μοτίβο για τον *νεκρό αρραβωνιαστικό*, ο Ι. Σισμάνοφ υποστηρίζει, αντίθετα από τον Β. Βόλνερ, ότι το μοτίβο για τον *νεκρό αδελφό* είναι πιο παλιό και ότι το μοτίβο για τον *νεκρό αρραβωνιαστικό* προήλθε από αυτό.

Οι μελέτες των καθηγητών Νικολάου Πολίτη στην Αθήνα και Ιβάν Σισμάνοφ στη Σόφια συμβάλλουν στη διασαφήνιση των προβλημάτων γύρω από τα πιο γνωστά μοτίβα στην ευρωπαϊκή Λαογραφία. Με ψυχραιμία και αμοιβαίο συναδελφικό σεβασμό, με τον φιλικό τόνο της αλληλογραφίας τους, με την επαγγελματική αμοιβαία βοήθεια (στέλνουν ο ένας στον άλλον βιβλία και άγνωστες μέχρι τότε παραλλαγές του μοτίβου που τους ενδιαφέρει), οι δύο μεγάλοι επιστήμονες μας δίνουν ένα υπόδειγμα πολιτισμένης επικοινωνίας, απαραίτητης πάντοτε μεταξύ τόσο κοντινών λαών, όπως οι βαλκανικοί.

SUMMARY

Kiril Topalov

Folksongs about a Dead Brother – a Common Theme in Bulgarian and Greek University Studies in the 19th Century (Ivan D. Shishmanov and Nicolaos G. Politis)

The theme of folksongs about the dead brother is widespread both in the folklore of the Balkans and in that of the whole of Europe. This issue was addressed by the founding fathers of the discipline of Bulgarian and Greek folklore, Professors Ivan D. Shishmanov in Sofia and Nicolaos Politis in Athens. European scholarly discussion at the end of the 19th century offered various opinions as to whether the theme originated in West-European, Bulgarian, Greek, Serbian, Russian and other environments. Politis asserts categorically that the original version was not Serbian, but Greek. This version then independently brought into being the Bulgarian and the Albanian versions. The Serbian version arose thanks to the Bulgarian. Politis focuses on the arguments with which he repudiates the claims of Volmer and Psiharis regarding the Slavonic and specifically the Serbian origin of the theme. As an erudite expert on West-European literatures, Shishmanov employed enormous evidence to support his view that the origin of the Greek original should be sought in Asia Minor. From there, he maintained, it came to the Balkan Peninsula and the Bulgarian and Albanian versions are closest to it. Research by Nicolaos Politis in Athens and by Ivan Shishmanov in Sofia contributed a great deal to the exploration of one of the most well-known themes in European folklore science. The tolerance and mutual respect, the friendly tone of their correspondence and the professional cooperation between the two great scholars, who continued to exchange books and inform each other of versions of the theme hitherto unknown, set an example of cultural communication, essential to the nations in the Balkans.